

## Osmanlı Devlet’inde Modern Bir Eğitim Kurumu: Düzce Rüşdiye Mektebi (1874-1913)

*A Modern Educational Institution in The Ottoman Empire: Düzce Rushdia School (1874-1913)*

*Araştırma Makalesi – Research Article*

**Onur ÇAPAR**

Düzce Üniversitesi, Tarih Bölümü, onurcapar2@gmail.com  
ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-5976-8845

### Öz

19. yüzyıl’da Osmanlı Devleti modern eğitim kurumlarını faaliyete geçirmede önemli mesafe kaydetmiştir. Devlet birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında Fransız disiplininden yararlanarak eğitimi ilk, orta ve yüksek olmak üzere teşkilatlandırdı. Rüşdiyeler zaman içerisinde düzenlenerek ilk öğretim ile yüksek öğretim arasında bir eğitim kurumu olarak tasarlandılar. Buradaki amaç Osmanlı tebaasının eğitimini geliştirmek ve devlet için kalifiye eleman yetiştirmektir. Bu aşamada II. Mahmut döneminde (1808-1839) başlayan eğitim hamlesi Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) ivme kazanarak bütün Osmanlı vilayetlerine yayıldı. İlk rüşdiye mektepleri başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde açılırken zamanla bütün vilayetlere yayılarak eğitimin geliştirilmesi hedeflendi. O dönemde Kastamonu vilayetinin Bolu sancağına bağlı olan Düzce’de 1875 yılında ahalinin yardımlarıyla bir rüşdiye mektebi açıldı. Düzce merkezde rüşdiye mektebini daha sonra açılan Rum mektebi ve inas mektebi olmak üzere birçok eğitim kurumu takip etti. Osmanlı arşiv vesikaları incelendiğinde açılan rüşdiye mektebinin eğitim öğretim müfredatı, muallimlerin ve öğrencilerin isimleri, rüşdiyede kaç öğrenci olduğu, derslerden öğrencilerin aldıkları notlar ve öğrencilerin ders kitaplarının Maarif Vekaletince karşılanması gibi konularda önemli bilgiler bulunduğu görülmektedir. Ayrıca muallim tayinleri, öğrenciler için yapılan sınavlara ilişkin birçok belge eğitim tarihi açısından önemli nitelikler taşımaktadır. Bu makalenin amacı Düzce Rüşdiye Mektebi’nin tarihi gelişimini incelemektir.

**Anahtar Kelimeler:** Eğitim Tarihi, Öğretim, Rüşdiye Mektebi, Düzce, Osmanlı.

### Abstract

In the 19th century, the Ottoman Empire had made significant progress in establishing modern educational institutions. As in many other areas, the state made use of French discipline in the field of education and organised education into primary, secondary and higher education. Rushdias were organised over time and were considered as an educational institution between primary and higher education. The aim was to improve the education of Ottoman subjects and to train qualified personnel for the state. At this stage, the educational movement that started during the reign of Mahmud II gained momentum during the reign of Sultan Abdülmecid and spread to all Ottoman provinces. While the first Rushdia schools were opened in big cities, especially in Istanbul, it was aimed to improve education by spreading to all provinces in time. In 1875, a rushdia school was opened in Düzce, which was then a part of Bolu sanjak of Kastamonu province, with the help of the locals. The Rushdia School in the centre of Düzce was followed by many other educational institutions, including the Greek School and the Inas School. When the Ottoman archive documents are analysed, there is important information on the curriculum of the Rushdia school, the names of the teachers and students, the number of students in the school, the grades of the students in the courses, and the provision of textbooks for the students by the Ministry of Education. In addition, many documents regarding the appointment of teachers and examinations for students are important for the history of education. The aim of this article is to examine the historical development of Düzce Rushdia school.

**Keywords:** Education History, Teaching, Rushdia, Düzce, Ottoman.

## Giriş

Osmanlı Devleti'ni yönetenler Tanzimat Fermanı'ndan itibaren ülkenin sorunlarını çözmek adına daha sıkı reformlar uygulama sürecine girdiler. Reformcuların sorunların çözümünde daha kalıcı sonuçlara ulaşmaları için yapabilecekleri en önemli husus eğitimin ülke sathına yayılması meselesiydi. Daha önce açılmış olan mühendishaneler ve Mekteb-i Harbiye yüksek okul olarak açılmıştı. Ancak devleti yönetenler için tabandan modern eğitim alarak yetişmiş kadrolara daha çok ihtiyaç vardı. Bu amaçla uzun bir maarif reformuyla eğitimi yeniden düzenlediler. Bir yandan sıbyan mektepleri ıslah edilirken, diğer yandan devletin memur ihtiyacını karşılamak adına ortaokul seviyesinde rüşdiyeler açma yoluna gidildi. Rüşdiyeler eğitimin tabana yayılması amacının ilk köşe taşıydı ve devleti yöneten siyasi elit, daha sonra rüşdiyelerin alt kademesinde iptidailer, üst kademesinde ise idadi ve sultaniler açarak eğitimi kademelendirme yoluna gitmiştir. Rüşdiyeler diğer modern okullardan farklı olarak devletin hemen her sancak ve kaza merkezinde acil olarak açtığı maarif mektepleri olarak devletin insan açığını kapama amacı taşıyordu.

Makaleye konu olan Düzce Rüşdiye Mektebi de bu amaç ve hedeflere matuf olarak açıldı. Düzce Rüşdiye Mektebi yukarıdaki genel çerçeveye ne kadar uymaktadır? Yerel eğitim tarihi çalışması açısından Düzce'deki rüşdiyenin incelenmesi önem taşımaktadır. Böylece şehirlerdeki her bir rüşdiye arasındaki farklı sorunlar, çözümler ve uygulama biçimleri ortaya çıkacaktır. Çalışmamızda genel olarak Osmanlı rüşdiye mekteplerinden bahsedilmiş sonra Düzce Rüşdiye Mektebi ele alınmıştır. Burada mektebin kuruluşu, idareciler, muallimler, öğrenciler, müfredat, yaşanan sorunların neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

### 1. Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mekteplerinin Açılması

Rüşdiyelerin eğitim kurumları olarak ortaya çıkması II. Mahmut dönemine (1808-1839) rastlamaktadır. Meclis-i Umûr Nafiâ'nın 1839 yılında kurulmasından sonra modern eğitim kurumlarının teşkilatlanması hızlandırılmış, halkın eğitim ve öğretim işleri devletin kontrolünde tüm imparatorluğa yayılmaya çalışılmıştır. İlk aşamada sıbyan mektepleri ve idadîler arasında bir ortaöğretim kurumu olarak düşünülen rüşdiyeler daha sonra Mekteb-i Maarif'i Adliyye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiyye'nin kurulmasıyla bürokrasiye memur yetiştiren kurumlar olmuşlardır.<sup>1</sup>

Kuruldukları zaman sıbyan mekteplerinin üzerinde ortaöğretimin başlangıcı olarak düşünülen rüşdiyeler, askeri ve mülki rüşdiyeler olarak teşkilatlandırılmışlardır. 1846 senesinde Mekâtib-i Umûmiye Nazırlığı kurulduktan sonra hızla sayıları artmaya başlamıştır.<sup>2</sup>

Rüşdiyelerin tam teşekküllü olarak kurulması öncelikle İstanbul'da başlamıştır. Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) Avrupa'da olduğu gibi ilk, orta ve yükseköğrenimden oluşan üç aşamalı bir eğitim sistemi kurulması düşünülmüştür. Bu amaçla 1845 yılında bir ferman<sup>3</sup> yayımlanarak sıbyan, rüşdî ve idadî olmak üzere üç aşamalı bir eğitim sisteminin uygulanmasına karar verilmiştir. Ortaöğretim şubesi olarak düşünülen ilk rüşdiye 1847 yılında Mekteb-i Umûmiye Nazırı Kemal Efendi'nin mihmandarlığında Davutpaşa'da açılmıştır. Ertesi yıl rüşdiyelerin sayısı 5'e çıkarılmıştır. Bu

<sup>1</sup> Kodaman, 1988, 91.

Mekteb-i Maarif'i Adliyye ve Mekteb-i Umur-ı Edebiyye meslek okulu olarak faaliyete geçirilmişlerdir. Fakat ileride bu okullar rüşdiye olarak kabul edilmişlerdir. Fakat Kodaman bu iki okulun memur yetiştirilmek için kurulduğunu ve 1862 yılına kadar faaliyette bulduklarını belirtmektedir. Daha sonra "Mahrec-i Aklâm" adlı okul kurularak memur yetiştirilmeye çalışılmıştır. Bu kurumu lise düzeyinde eğitim veren ilk iki sultani Galatasaray ve Darüşşafaka izlemiştir. Kodaman- Sağlam, 1992, 65.

<sup>2</sup> Akyüz, 2015, 164.

<sup>3</sup> 1845 yılında Beşiktaş Cemiyeti ilmiyesinden Melekpaşazade Abdülkadir Bey başkanlığında kurulan geçici bir komisyon ile rüşdiyeler ıslah edilmiş ve Darülfünun kurulması ayrıca tüm mekteplerin programlarında ulûm-ı diniyye ait öğretilerin artırılması önerilmiştir. Bununla beraber 1847 yılında Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti yerine Mekâtib-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. Böylece Evkaf Nezaretine bağlı olarak işlev gören kurum Maarif Nezaretine bağlanmış, kuruma muavin olarak atanan Kemal Efendi rüşdiyelerin geliştirmesine yardımcı olmuştur. Tekeli- İlkin, 1999, 63. 1845 yılında yayımlanan emirname "bu hayatın zorunluluklarının birincisi, dinin insana emrettiği ödev ve yükümlülükleri bilmektir" diyordu. Lewis'e göre bu söz eğitimi ulemanın tekelinden çıkarılıp laik bir eğitim sisteminin benimseneceğinin işaretiydi. Aynı zamanda Maarif Nezareti'nin kurulması eğitimin ulemanın yetki alanından uzaklaştırılması demektir. Lewis, 1993, 114.

aşamada rüşdiyelerdeki öğretmen ihtiyacının ortaya çıkması ile 1848 yılında Darülmualimin-i Rüşdi kurulmuştur.<sup>4</sup>

Darülmualimin-i Rüşdi’nin kurulmasından sonra buradan mezun olanlar yeni kurulan rüşdiyelerde görevlendirilmişlerdir. Böylece birçok önemli merkezde rüşdiyeler açılmaya başlamıştır. Ayrıca rüşdiyeden mezun olanların askeri idâdilerde uyum sağlayamaması sonucunda devlet askeri idâdiler için askeri rüşdiye mektepleri açtı. Bu durum rüşdiyelerin 1875 yılından itibaren imparatorluğun önemli vilayetlerine yayılmasını hızlandırmıştır. Bunun yanında kız çocuklarının sıbyan mekteplerinden sonra eğitim görecekları kız rüşdiye (Rüşdi İnas) mektepleri de kurularak eğitimin tüm Osmanlı tebaası için yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla ilk kız rüşdiye mektebi 1859 yılında Cevri Kalfa Kız Rüşdiyesi adıyla açılmıştır. 1870 yılında ise kız rüşdiyeleri taşrada yayılmaya başlamıştır. Fakat bu okulların öğretmen ihtiyacı tam olarak karşılanamadığından gelişmeleri daha yavaş olmuştur.<sup>5</sup>

İlerleyen yıllarda rüşdiyelerin sayısı hem İstanbul’da hem de Anadolu’da artarken 1869 yılında ilan edilen Maarif Nizamnamesi ile yeni bir aşamaya geçilmiştir. Özellikle Fransız eğitim bakanı Jean Victor Duruy<sup>6</sup> tarafından hazırlanan yeni plana göre rüşdiyelerde eğitim ve öğretimin niteliği artırılmaya çalışılmış ve programları yeniden düzenlenmiştir. Nizamname’ye göre mektepler *ilk*, *orta* ve *yüksek* olarak üç kademeye ayrılmış ve ilköğretim ibtidâi (sıbyan) ve rüşdiye mektepleri, ortaöğretim idâdi ve sultani mektepleri, yükseköğretim ise âli mekteplerinden oluşacaktır.<sup>7</sup> Duruy’un tavsiye ettiği girişimler dinler ve milliyetler arası ortaöğretim okulları açılması; fen, tarih, hukuk, idare derslerinin okutulacağı bir yüksek öğretim kurumunun kurulması ve genel kitaplıkların açılmasıydı. Kabul edilen projeye dayanılarak 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi düzenlenmişti.<sup>8</sup> Nizamname eğitimi zorunlu hale getirmiş, eğitim-öğretim metotlarını çağa uygun standartlara bağlamıştır. Ayrıca nizamname okulları yeniden sınıflandırarak hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin iyi yetişmelerini arzulayan düzenlemeler içermekteydi.<sup>9</sup>

1869 Nizamnamesine göre nüfusu 500 haneyi geçen her yerleşim biriminde erkek rüşdiyesi kurulmasına karar verilmiştir. Bununla beraber rüşdiyelerin masrafları vilayetlerin maarif idarelerince karşılanacak, rüşdiye binaları Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından gönderilecek planlara göre yapılacak, talebe sayısına göre bir veya iki öğretmen, bir gözetmen ve bir hademe tayin edilecek; başöğretmen 800, ikinci öğretmen 500, gözetmen 250 ve hademe 150 kuruş maaş alacaktır. Ayrıca rüşdiyelerde öğrenim süresinin 4 yıl olacağı, bütün rüşdiyelerin 1-23 Ağustos arasında tatile gireceği ve rüşdiyelerden mezun olanların imtihanla idâdiye kabul edilmesi nizamnamede kabul edilmiştir.<sup>10</sup>

Rüşdiyelerde okutulacak dersler Mebâdî-i Ulûm-ı Dîniye (Din İlimlerine Giriş), Lisan-i Osman-i Kavâidi, İmlâ ve İnsâ (Düzyazı), Arapça ve Farsça İlm-i Hesap, Defter Tutma Usulü, Mebâdâ-i

<sup>4</sup> Öztürk, 1993, 551; Tekeli- İlkin, 1999, 64.

<sup>5</sup> Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, 1321/1903,6 Def’a, 21-22.

<sup>6</sup> 1863 yılında Fransa’da Eğitim Bakanı olarak atanan Duruy, III. Napolyon zamanında Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapmıştır. Kendisi III. Cumhuriyetin liberal eğitim programlarını hazırlamış ve ilk öğretimi orta öğretim ile bağlantılı hale getirmiştir Osmanlı Devleti’nde ilk batı tarzı devlet yükseköğretim kurumu olan Galatasaray Lisesi’nin kurulmasında etkili olmuştur. Duruy’un eğitim ile ilgili eserleri Rusya, Türkiye ve Arjantin’e kadar bütün dünyada satılmıştır. Alliance Française üyesi olan Duruy, Amerikan Felsefe topluluğu üyesi ve 19. yüzyılın en önemli akademisyenleri arasında gösterildi. Genelde ortaöğretim konusunda uzmanlaşmış eğitim düzenlemeleri başta Fransa olmak üzere İtalya, Yunanistan birçok ülkede uygulandı. Geslot, 2009, 20-21. Fransızlar 1789 ihtilalinden sonra eğitimi ayırım gözetmeksizin tüm vatandaşlarına eşit ve parasız bir şekilde ulaştırmaya çalışmışlardır. Eğitim sisteminin geliştirilmesi için Mirabeu, Condorcet, Talleyrand ve Lepeletier zamanında birçok proje geliştirilmiştir. Amaç eğitim sistemini kilisenin etkisinden kurtarıp, laik bir özellik kazandırmak ve bireylerin üstün özelliklerine göre eşit bir eğitim sistemi kurmaktır. Théry, 1858, 29-50.

<sup>7</sup> Çağır- Türk, 2017, 60-70; Örenç, 2021, 4.

<sup>8</sup> Aynî, 1995, 45-46.

<sup>9</sup> Unat, 1964, 90-95.

<sup>10</sup> Kodaman, 1988, 93,

Hendese (Geometriye Giriş), Tarih-i Osmanî, Coğrafya, Jimnastik, dördüncü sınıftan itibaren ise Fransızca<sup>11</sup> olacaktı.<sup>12</sup>

Yine Nizamnameye göre vilayet merkezleri ve büyük şehirlerde kız rüşdiyeleri açılması düşünülmüştür. Karma nüfusun olduğu mahallerde hem Müslüman hem de gayrimüslimler rüşdiyeler açabilecekler, okulların masrafları ve öğretmen maaşları yerel maarif idaresi tarafından karşılanacaktır. Bunun yanında rüşdiyelerin buldukları mahallerdeki ahâlinin yardımları ile faaliyetlerini yürütmesi Sait Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde hayata geçirilmiştir. Bu durum her ne kadar maarif bütçesinin yetersizliğinden kaynaklansa da ilerleyen aşamada halkın bu durumla fazla ilgilenmemesi, bazı rüşdiyelerin âtil kalmasına veya kapanmasına yol açmıştır.<sup>13</sup> Nizamname'ye göre rüşdiyeler, Vilayet Maarif İdarelerine tabi olacaklar, her türlü ihtiyaçları bu idareler tarafından karşılanacaktır. Rüşdiyelerin genel teşkilat yapısı İstanbul ve taşra idaresi farklılık gösterse de her rüşdiyede muallim-i evvel (baş öğretmen), muallim-i sâni, mubassır<sup>14</sup> ve hademelerden oluşan bir personel grubu bulunmaktaydı. Muallim-i evvel tedrisatın ve eğitim programının işletilmesinden ayrıca okulların düzeninden sorumluydu. Derse gelen öğretmen ve öğrencilerin devam cetvellerinin tutulması ve bunların Vilayet Maarif Müdürlüklerine iletilmesi muâlim-i evvelin sorumluluğundaydı. Bunun yanında mubassırlar gerekli duyuruların yapılması ve düzeni sağlamakla görevliydi. Hademeler ve bevvaplar ise okulun temizliği ve korunması işlerini yürütmektedirler.

Rüşdiye mekteplerine kabul edilmek için imtihanlar düzenlenmekteydi. Bu imtihanlara girmek için en az 15 yaşında olmak ve Türkçe bilmek zorunlu hale getirilmiştir. Bazı durumlarda sıbyan mektebinden mezun olanlar doğrudan olarak kayıt yaptırabilirken bazen imtihanlar yapılarak öğrenciler uygun sınıflara yerleştirilmekteydi. Rüşdiyelerin statüsü ve eğitim-öğretim süreleri yıllara göre değişiklik göstermiştir. İlk etapta İstanbul'da 4, taşrada 5 yıllık olarak düzenlenmişler; daha sonra bu durum taşrada 3, İstanbul'da 2 yıl olarak revize edilmiştir.<sup>15</sup>

Sultan II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) rüşdiyelerin ve idâdilerin yapılanmasında önemli değişikliklere gidilmiştir. Ayrıca bu okulların İstanbul dışında vilayetlere ve imparatorluğun önemli merkezlerine yayılması hız kazanmıştır.<sup>16</sup> 1892 yılında geniş bir program hazırlanmış ve il merkez idâdilerinin 7, sancaklardaki idâdilerin 5 sınıftan oluşması kararlaştırılmıştır. 1895 senesinde rüşdiyelerin ve ibtidâilerin İstanbul, kasaba ve şehirlerdeki eğitim süresinin 3 yıla indirilmesine karar verildi. Bu uygulamaların ardından mekteplerde okutulacak kitapların seçimini Maarif Nezareti tarafından yapılması kararlaştırıldı.<sup>17</sup>

Sultan II. Abdülhamid döneminde sayısal verilere bakıldığında başta İstanbul<sup>18</sup> olmak üzere hem Anadolu'da hem de Rumeli'de 619 rüşdiyede 40.000'in üzerinde öğrenci öğrenim görmüştür. Bu durum modern Osmanlı eğitim kurumunun bu kadar kısa bir süre içerisinde önemli mesafe kat ettiğinin en büyük göstergesidir. Çünkü bu okullar sayesinde Osmanlı halkının büyük bir çoğunluğu modern eğitimden faydalanabilme olanağına kavuşmuştur.<sup>19</sup> Bu durumda yönetimin rüşdiyeleri ilköğretim ve yükseköğretim arasında bir geçiş noktası olarak düşünmesinin etkisi büyüktür.

<sup>11</sup> Ders müfredatları yıllara göre incelendiğinde bazı derslerin kaldırılmış, bazılarının ise buldukları vilayetin ihtiyaçlarına göre müfredata konulduğu anlaşılmaktadır. Örneğin ilk etapta Fransızca dersleri daha çok büyük şehirlerde ve kıyı kesimlerde müfredata konulmuşken taşrada bu ders çok fazla okutulmamıştır. Yine müfredata bakıldığında II. Meşrutiyet'ten (1908) sonra ise Fransızca'nın tüm rüşdiyelerde zorunlu ders olarak okutulduğu Fransızca bilen öğretmenlerin yüksek maaşlarla tayinlerinin yapıldığı gözlemlenmiştir. Fransızca, Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) mecburi ders olarak okutulmaya başlamış daha sonra programdan çıkarılmıştır. II. Meşrutiyet ile birlikte tekrardan müfredata alınmıştır. Öztürk, 2008, 302.

<sup>12</sup> Akyüz, 2015, 165.

<sup>13</sup> Tekeli, 2011, 46.

<sup>14</sup> Okullarda öğrencilerin durumu ile ilgilenen ve düzeni sağlamakla görevli kimse. Arapça gözetici demektir. 1908 inkılabından sonra bu vazife müdür muavinlerine verilmiştir. Pakalın, 1993, 560.

<sup>15</sup> Kodaman, 1988, 94.

<sup>16</sup> Ergin, 1977, 870-880.

<sup>17</sup> Ünal, 2008, 4.

<sup>18</sup> 1883 senesinde Sultan II. Abdülhamid döneminde aşar vergisine konulan iane vergisi yüzde 39'a çıkarılmış ve buradan elde edilen gelirin bir kısmı seküler okulların yurt geneline yaygınlaştırılması için kullanılmıştır. Bu dönemde İstanbul'da ilkokulların yüzde 2,4'ü, rüşdiyelerin 14,2'si, idâdilerin de yüzde 24'ü bulunmaktaydı. Shaw- Shaw, 2017, 302.

<sup>19</sup> Gündüz, 2013, 103.

Dönemin en önemli yeniliklerinden birisi de II. Meşrutiyet’in ilanından sonra gerçekleşmiştir. Bu dönemde eğitim daha çok milli hedefler doğrultusunda yapılandırılmaya çalışılmış<sup>20</sup>, Tedrisat-ı İptidaiye Kânun-ı Mukavvati ile ilköğretimde büyük bir dönüşüm yaşanılarak eğitimin zorunlu, parasız olması ve devlet kontrolünün artırılması için adımlar atılmıştır. 1913 yılından itibaren rüşdiyeler kaldırılmaya başlanmış, Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Mukavvati ile ibtidâî mekteplerinin çatısı altına alınarak öğrenim süreleri 6 yıl olarak belirlenmiştir. Rüşdiyelerin öneminin giderek azaldığı ve ilköğretim kademesine çevrildiği görülmüştür.<sup>21</sup>

### 2. Düzce Rüşdiye Mektebi’nin Açılması ve Gelişimi

Bolu Sancağına bağlı Düzce Kazası’nda ilk Rüştiye Mektebi Sultan Abdülaziz (1861-1876) saltanatında açılmıştır. Mevcut kaynaklara göre mektebin kuruluşu ile ilgili en erken kayıt 1874 yılında Kastamonu Salnâmesidir. Salnâmeğe göre Düzce rüşdiyesi muallim-i evveli Mustafa Sâlim Efendi, bevrap Mustafa Efendi ve öğrenci mevcudu ise 37’dir. Fakat bu dönemde mektebin açılması resmi olarak gerçekleştirilmemiştir.<sup>22</sup>

Düzce kasabasında halkın yardımlarıyla rüşdiye mektebinin tamir ve onarımına başlanmasından dolayı Kastamonu Vilayeti Maarif İdaresine yazılan 17 Mart 1875 tarihli bir müzekkere bu mektebe dair ilk önemli bilgiye ulaşmamızı sağlamıştır. Bu resmi yazıdan anlaşıldığı üzere bu dönemde bir mektebin var olduğu ve faaliyete geçirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Yazılan müzekkerede 1 Nisan 1874 tarihinde binanın tamirinin tamamlandığı, gerekli kitapların ve risalelerin bakanlıktan gönderilmesinin istenilmiş fakat hala bir sonuç alınmadığı ifade edilmiştir. Okulun tamamen hazır durumda olmadığı, muallim-i evvelin hiçbir iş yapmadan beklediği ve bu durumdan rahatsız olduğu başka bir yere tayin olmak istediği iletilmiştir. Eğer tayini uygun görülmez ise bir an önce gereken eksiklerin tamamlanması ve istenilen eşyaların gönderilmesi nezaretten talep edilmekteydi.<sup>23</sup> Kastamonu Vilayet Salnâmesine göre ise 1875 senesinde henüz okula bir muallim tayini yapılmamıştı.<sup>24</sup>

Düzce rüştiyesinin ertesi yıl faaliyete geçtiği görülmektedir. Nitekim 17 Mart 1875 tarihli mazbataya göre Kastamonu Vilayeti Bolu sancağına bağlı Düzce kazasında yapılan rüşdiyenin ahâlden Mustafa Efendi’nin bağışladığı arsa üzerinde ve toplanan bağışlarla yapılmıştır. Bununla beraber Dârümuallimîn mezunlarından Mehmet Nazım Efendi’nin muallim-i evvel olarak 600 kuruş maaşla rüşdiyeye tayin edildiği ve 80 kuruş aylık ile bir bevrapın (hademe) yeni yapılan okulda görevlendirildiği belirtilmiştir. Ayrıca mektebin giderleri için yıllık 1000 kuruş Maarif İdaresinden verilmesi için Babıâli’ye durumun iletiliği bildirilmiştir. Bu hesaptan ayrı olarak 300 kuruş harcırah ödemesinin Maarif Meclisinden talep edilmiştir.<sup>25</sup> 3 Nisan 1875 tarihinde Evkâf-ı Hümayun Nezaretine yazılan tahtiratta Bolu Sancağına bağlı Düzce kazasında Mustafa Efendi verdiği arsa üzerine ahalinin yardımlarıyla yapılan rüşdiyeye muallim tayini gerçekleştirilmiş ve kaydı Evkaf Nezaretine gönderilmiştir.<sup>26</sup>

Kısaca 10 Nisan 1875 tarihinde Sadrazam tarafından Padişah’a yazılan arzuhâlde mektebin açılması için izin istenmiş, 11 Nisan 1875 tarihindeki irade-i seniyye ile okulun açılması ve diğer masrafların karşılanması kararlaştırılmıştır.<sup>27</sup> Yine İzmit Mutasarrıflığına gönderilen yazıda Düzce kazası tarafından istenilen kitap ve diğer malzemelerin bir sandık içerisinde postaya verildiği, ayrıca Bolu mutasarrıflığına bu durum yazılı ile bildirilmiştir.<sup>28</sup>

Bolu’dan Kastamonu Mutasarrıflığına 15 Kasım 1876 tarihinde gönderilen bir yazıda ise Düzce kazası öğrencileri için lüzum görülen haritalar, kitaplar ve risalelerin 278 adedi İnebolu kaymakamlığı tarafından postayla gönderilmiş olduğu ve bunların okulun demirbaş kaydına alındığı belirtilmiştir.<sup>29</sup>

<sup>20</sup> Koçer, 1991, s. 160-170.

<sup>21</sup> Öztürk, 2008, 5.

<sup>22</sup> Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1291/1874, 5 defa, 137.

<sup>23</sup> BOA, MF. İBT, 4/125.

<sup>24</sup> Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1292/1875, 7 defa, 151.

<sup>25</sup> BOA, MF.İBT, 6/14.

<sup>26</sup> BOA, MF.MKT, 26/166.

<sup>27</sup> BOA, İ.DH, 700/48968.

<sup>28</sup> BOA, MF. İBT, 10/152.

<sup>29</sup> BOA, MF.MKT, 44/138.



Görüldüğü gibi yapılan yazışmalar neticesinde önce okulun açılması için hazırlıkların tamamlandığı gerekli okul gereçlerinin devlet tarafından gönderildiği aynı zamanda bir öğretmen ataması yapılarak 1875 yılı içerisinde okulun eğitime hazır duruma getirildiği görülmektedir.

Açılışından sonra uzun yıllar eğitim veren okulun 1907 yılında rüşdiye mektebinin binasının eskidiği ve halkın yardımlarıyla yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. 13 Şubat 1907 tarihinde Maarif Nezaretinden Kastamonu Vilayetine gönderilen telgrafta Düzce Rüşdiye Mektebi'nin binasının âtil ve tamir edilemeyecek şekilde olduğu, bu sebeple satılmasına karar verildiği, ahâlinin yardımlarıyla yeni bir rüşdiye mektebinin inşa edilmesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir.<sup>30</sup>

Bu dönemde Düzce kazasında nüfusun artmasına bağlı olarak yeni rüşdiye mekteplerinin açılması hususunda şikayetler dikkat çekicidir. Nitekim 26 Şubat 1910 tarihli Bolu mutasarrıflığına çekilen telgrafta Düzce halkı tarafından Üskübü, Çilimli, Cumayanı, Yukarı Karaköy, Nuhrivan ve Efteni bölgelerinde rüşdiye mektebi tesis edilmesi için mutasarrıflığın izni ve yardımı istenilmektedir. Söz konusu telgrafta mektep planlarının Maarif Nezareti'nin çizdiği planlara uygun bir şekilde olacağı ve inşaatların halkın yardımlarıyla gerçekleştirileceği belirtilmektedir. Ayrıca mekteplerin tamamlanmaları halinde 1910/1911 senesinde faaliyete geçecekleri not edilmekte, bu aşamada Bolu Mutasarrıflığı'nın bütçe için gerekli izinleri Maarif Nezareti'nden talep etmesi istenmektedir.<sup>31</sup> Fakat Bolu Mutasarrıflığından Düzce Kaymakamlığına yazılan cevapta durumun Maarif Umumiye Nezaretine sorulduğu, rüşdiyelerin kurulmasının dikkate alındığı, bütçede daha önceden kurulması planlanan okulların dışında ödenek ayrılacak durumun olmaması nedeniyle söz konusu yerlerde şimdilik rüşdiye açılmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir.<sup>32</sup>

Bunun yanında Bolu sancağı tahrirat kalemi tarafından Maarif Umum Müdürlüğüne gönderilen belge o dönemde mektep planlarını anlamamız için önemlidir. Bolu sancağından gönderilen mektep planlarının dağıtım pusulasına göre rüşdiyeler bir-iki ve üç dershaneli, dört dershaneli ve beş-altı dershaneli olarak tasnif edilmişlerdir.

**Tablo. 2.1 Bolu Vilayetinde Bulunan Okulların Planları**

Bir, iki ve üç dershaneli	Dört dershaneli	Beş-altı dershaneli	
13	20		Bolu
13	10	2	Bartın
10	10	2	Ereğli
10	10	2	Zonguldak
13	10	2	Devrek
12	10	2	Düzce
11	10	2	Gerede
8	10	2	Göynük
10	10	2	Mudurnu
100	100		

Kaynak: BOA, MF. İBT, 482/47, Lef 1.

Tablo incelendiğinde Bolu'nun sancak merkezi olmasından ötürü en fazla dersliğe sahip okullara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bolu sancağının kazaları içerisinde Düzce'nin Bartın ve

<sup>30</sup> BOA, MF.MKT, 977/50, Lef 4.

<sup>31</sup> BOA, MF. İBT, 320/3, Lef 1-2.

<sup>32</sup> BOA, MF. İBT, 320, Lef 3-4.

Devrek’ten sonra en fazla dersliğe sahip kaza olduğu görülmektedir. Bu durum öğrenci sayısı bakımından da kazanın diğerlerine göre gelişmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir.

### 2.1. Düzce Rüşdiye Mektebi Öğrenci Sayıları ve Okutulan Dersler

Rüşdiye mektebi açıldıktan sonra öğrenci alımları için sınavlar düzenlenmiş, ayrıca mevcut öğrencilerin durumu takip edilerek veriler Maarif Müdüriyetine gönderilmiştir. Düzce Rüşdiye Mektebi’nin öğrenci sayısı yıllara göre inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir.

**Tablo 2.1.1 Yıllara göre Düzce Rüşdiyesi Öğrenci Mevcudu**

YIL	Öğrenci Sayısı
1874	35
1876	31
1877	30
1878	30
1879	38
1880	38
1881	35
1882	30
1883	36
1887	50
1889	47
1893	55
1894	55
1895	55
1896	105
1897	91
1899	91
1900	126
1901	97
1903	71
1904	71
1907	71
1911	40

Kaynak: Kastamonu Vilayet Salnâmesi<sup>33</sup>

<sup>33</sup> Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1293/1876 8 Def’a, 133; Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1294/1877, 9 Def’a, 127; Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1295/1878, 10 Def’a, 134; Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1297/1880, 12 Def’a, 128; Kastamonu Vilayet

Tabloda görüldüğü gibi 1895 senesine kadar 30 ile 55 arasında öğrencinin okula devam ettiği 1895'ten itibaren sayının iki katına çıktığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleşen eğitim reformunun ve yeni düzenlemelerin mektebe olan ilgiyi biraz artırdığı düşünülebilir. Bunun yanında öğrenci sayısının en çok 1900 yılında arttığı anlaşılmaktadır. Bu seneden sonra mektebin öğrenci mevcudunun azaldığı, öğrencilerin yapılan düzenlemelere göre ibtidâî mekteplerine kaydırıldığı söylenebilir. 1910 senesinden sonra Salnâme kayıtlarına bakıldığında rüşdiyede öğrenci sayısı 71, İbtidâî bünyesindeki öğrenci sayısı 150 olarak verilmiştir.<sup>34</sup> Dolayısıyla II. Meşrutiyet döneminde yapılan düzenlemeler neticesinde rüştiyelerin ibtidâî bünyesine kaydırılması neticesinde Düzce Rüştiye Mektebinin faaliyetleri azalmaya başlamıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi okula öğrenci kabulü için imtihanlar yapılmakta ve sonuçlar Maarif idaresine bildirilmekteydi. 13 Eylül 1894 tarihinde yapılan imtihanda Düzce Mekteb-i Rüşdiyesine kabul olan öğrenciler ve aldıkları puanlar şu şekilde idi:

**Tablo 2.2. 1894 Senesi Düzce Rüştiyesi Öğrenci Kabul Sınavı**

Tertib numarası	Öğrenci isim ve künyesi	Kur'an-ı Kerim	Tecvîd-i şerif	İlm-i hâl	Toplam puan
1	Hacı Mehmed Ağazade İlyas Efendi	10	10	10	30
2	Hacı İshak Efendizade Mahmud Efendi	10	10	10	30
3	Tagoszade İbrahim Efendi	10	10	10	30
4	Hacı Ali Efendizade Yahya Efendi	10	10	10	30
5	Hacı İbrahim Efendizade Abbas Efendi	10	10	10	30
6	Hacı İbrahim Efendizade Kasım Efendi	10	10	10	30
7	Hacı Abdürrahim Efendizade Hasan Efendi	10	10	10	30
8	Hacı İslam Ağazade Efendi	10	10	10	30
9	Abdullah Ağazade Yusuf Efendi	10	10	10	30
10	Zekeriya Ağazade Osman Efendi	10	10	10	30

Salnâmesi, 1298/1881, 13 Def'a, 132; Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1299/1882, 14 Def'a, 123; *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, 1317/1899, 20 Def'a, 117; Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1310/1892, 16 Def'a, 477; Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1311/1893, 17 Def'a, 239; Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1321/1903, 20 Def'a, 235.

<sup>34</sup> Önal, 2011, 827.



## Osmanlı Devlet’inde Modern Bir Eğitim Kurumu: Düzce Rüşdiye Mektebi (1874-1913)

11	Hacı Bayramzade İdris Efendi	10	10	10	30
12	İsmail Efendizade Yakup Efendi	10	10	10	30
13	Arslanıkzade Mehmed Emin Efendi	9	10	10	29
14	Mustafa Ağazade Mehmed Efendi	9	10	10	29
15	Zekeriya Efendizade İbrahim Efendi	9	10	10	29
16	Ağazade Yahya Efendi	10	10	9	29
17	Hacı Mehmed Ağa Süleyman Efendi	8	9	10	27
18	Ömer Ağazade Hamid Efendi	10	8	9	27
19	Hacı Şeyhzade Said Efendi	10	8	9	27
20	Nuri Çavuşzade Şevki Efendi	7	9	10	26
21	Resul Çavuşzade Hasan Efendi	7	9	10	26
22	Hacı İsmail Ağazade Sadık Efendi	9	9	8	26
23	Hüseyin Efendizade Mehmed Raif Efendi	7	8	10	25
24	Hacı Ahmed Efendizade Hafız Ali Efendi	9	7	6	22

Kaynak: BOA, MF.MKT, 295/37.

Tablodan anlaşıldığına göre öğrenciler rüştiyeye kabul edilirken genelde dini derslerden imtihan edilmişler ve bu sonuçlar neticesinde okula kabul edilmişlerdir. Ayrıca okulda; birinci sınıfta 12, ikinci sınıfta 17, üçüncü sınıfta 15, dördüncü sınıfta 24 toplamda ise 68 öğrencinin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Yukarıda ismi belirtilen öğrencilerin de aldıkları puanlar nispetinde hepsinin okulda eğitime kabul edildiği bilgisi muallim-i evvel Mehmed, Hat muallimi Muhyiddin İbrahim tarafından Kastamonu Maarif Müdürlüğüne iletilmişti.<sup>35</sup>

Okul imtihanlarının, kazanın ileri gelenlerinin oluşturduğu bir heyet huzurunda yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Bu durum okulun son dönemlerine kadar devam ettirilmiştir. Belgelerden anlaşıldığına göre 1911-12 senesinde öğrencilerin imtihanları kaymakamlık heyetinin huzurunda yapılmıştı. Heyette kaza kaymakamı, nüfus memuru, tahrirat kâtibî, doktor, ibtidaî muallimi, cami-i kebir ibtidaî muallimi, telgraf müdürü, meclis-i idare azâsı, bank-ı memur sabıkı, dört müderris, icra müdürü, mal müdürü, müdde-i umumi muavini bulunmaktaydı. Yapılan sınava toplamda 51 kişi

<sup>35</sup> BOA, MF, İBT, 39/104.

katılmış ve öğrenciler Esâmi-i Fünun, Ulum-ı Diniyye, Arabi, Türkçe, Fransızca, Tarih, Coğrafya, Hesap, Hendese, Kitabet, Malumat-ı Medeniyye, Hıfzısihha, Hüsn-i Hat, Resim derslerinden heyet önünde imtihana tutulmuşlardı. Derslere ilaveten öğrencilerin davranışlarına da not verilmekteydi. Yapılan imtihan sonucunda öğrencilerin derslerin toplamından en yüksek 134 en düşük 67 not aldıkları sınav ortalamasının da 98 olduğu görülmektedir. En yüksek notu Suad Efendi, en düşüğünü ise Osman Efendi'nin aldığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerden Hamid ve Cemal Efendilerin notları *heyete karşı harekât-ı serkeşhane bulduklarından sıfıra müstahak* olarak kaydedilmiştir. Öğrencilerin en başarılı oldukları ders Hüsn-i Hat, en başarısız oldukları ders ise Fransızca olduğu anlaşılmaktadır.<sup>36</sup> Dönemsel olarak bu imtihanların yapılması ile öğrencilerin eğitimini aldığı derslerin Maarif Nezaretince takip edilmesi sağlanmış ve bu verilere göre gerekli düzenlemeler yapılarak eğitimin kalitesi artırılmaya çalışılmıştır.

## 2.2. Düzce Rüşdiye Mektebi Eğitim-Öğretim Kadrosu

Okul ile ilgili öğretmen atamaları ve öğretmenlerin görevde bulunduğu süreleri belgelerden takip etmek mümkündür. İlk olarak 17 Mart 1875 tarihli bir mazbataya göre Dârümuallimîn mezunlarından Mehmet Nazım Efendi'nin muallim-i evvel olarak 600 kuruş maaşla rüşdiyeye tayin edildiği, yeni yapılan okulda görevlendirildiği ifade edilmiştir.<sup>37</sup> 1879 senesine gelindiğinde mektebe bir rik'a hocası atanmıştı. Salnâmeye göre Mehmet Nazım Efendi yine muallim-i evvel olarak görev yaparken rik'a hocası olarak Mahmud Cemal Efendi göreve getirilmiştir.<sup>38</sup> Bu kişilerin yanında okula muallim-i sâni atamasının uzunca bir müddet gerçekleşmediği ve tek öğretmen ile eğitimin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Maarif Müdüriyetinin bu aşamada öğrenci nüfusuna göre bir öğretmenin yeterli olacağını düşünmesi veya ödenek yetersizliğinden dolayı atamayı yapmaması olası görülmektedir. Belgelerden anlaşıldığına göre Maarif İdaresi muallimlik talebi olan bazı kişilerin isteklerini reddetmiştir. Kastamonu Vilayeti Maarif İdaresine 27 Kasım 1895 tarihinde gönderilen telgrafta okul için muallimi sâni olarak görev yapmak isteyen Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin talebi maaş tahsisatının mümkün olmamasından dolayı reddedildiği iletilmiştir.<sup>39</sup>

Mektebin öğrenci sayısının artması ve eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi için 1896 yılında yeni öğretmenlere ihtiyaç hasıl olmuştur. Kastamonu Vilayetinden Maarif Nezaretine 4 Mayıs 1896 tarihinde yazılan bir yazıda Düzce kasabasındaki mektebin şimdiye kadar 68 öğrenci bulunduğu halde bu sene kayıt ve kabul edilenlerle beraber mevcudiyetinin 105 kişiye ulaştığından söz edilmiştir. Bu miktarda öğrencinin bir muallimle talim ve tedrisatının kabul olunamayacağı beyanıyla bir muallim-i sâni tayini gerekeceği Bolu Mutasarrıflığı tarafından arz edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Hacı Hüseyin Efendi'nin Çaycuma mekteb-i sâni iken Düzce Rüşdiyesi muallim-i sânilğine atanmasına karar verilmiştir.<sup>40</sup>

Belgelerden anlaşıldığı üzere ihtiyaç olduğunda gönüllü olarak muallimlik icra eden kişilerden söz etmek mümkündür. Düzce'de fahri muallim-i sânilik görevi icra eden Yusuf Suad Efendi bulunmaktadır. 15 Temmuz 1896 tarihinde Kastamonu Vilayetine Maarif Müdürlüğüne gönderilen telgrafta fahri olarak muallim-i sânilik görevini icra ettiği ve *Zübdetü'l-Zebed fî Terkimü'l Aded ve Camiü'l-Kavaid* adlı kitabının basılmasına izin verildiği anlaşılmaktadır.<sup>41</sup> Aynı kişi ile ilgili olarak 5 Eylül 1896 tarihinde Kastamonu Vilayeti Maarif Müdürlüğüne gönderilen telgrafta ise fahri olarak muallim-i sâni görevini yapmakta olan Yusuf Suad Efendi'nin görevinin onaylanması için imtihan edilmesi gerektiği, ayrıca özgeçmişinin de gönderilmesi talep edilmiştir.<sup>42</sup>

16 Şubat 1899 tarihinde muallim-i sâni olarak görev yapan Çilimli'den Düzce Rüştiyesine tayin edilen Hacı Hüseyin Efendi'nin emekliğe ayrılması için özgeçmişinin yeniden düzenlenmesinin istendiği Kastamonu Vilayetine bildirilmiştir.<sup>43</sup> 1901 senesinde muallim-i sâni Hacı Hüseyin Efendi yaşı

<sup>36</sup> BOA, MF. İBT, 383-36, Lef 1-3.

<sup>37</sup> BOA, MF.İBT, 6/14.

<sup>38</sup> Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1297/1880, 12 Def,a, 128.

<sup>39</sup> BOA, MF.MKT, 295/37.

<sup>40</sup> BOA, MF.MKT, 314/2, Lef 1-2.

<sup>41</sup> BOA, MF. MKT, 325/68.

<sup>42</sup> BOA, MF. MKT, 331/54.

<sup>43</sup> BOA, MF. MKT, 436/19.

haddinden dolayı emekli olmuş, kendisinin yerine yeni bir öğretmen atanması için Kastamonu vilayetine ve Maarif Nezaretine talepte bulunulmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda hizmet cetveli göre çalıştığı yıllar yeterli bulunmuş ve emekli olmasına karar verilmiştir.<sup>44</sup> Bu durumun sonucunda Düzce Maarif Müdüriyeti Düzce İbtidai Mektebinde muallim-i sâni olan Hacı İsmail Ağazade Ömer Fahrettin Efendi’nin atanmasına karar vermiştir.<sup>45</sup>

Kaymakamlık tarafından 1903 yılında derslere fahri olarak zabitlerin görevlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. 30 Mart 1903 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye idaresi tarafından yazılan bir tahriratta zabitlerin kaymakamlık tarafından ders vermeye mecbur edilmesi için Maarif Nezaretinden izin alınması gerektiği, bu duruma Düzce muallimliği tarafından şikâyet konusu edilmiş olsa da öğretmen açığının olması dolayısıyla izin verildiği anlaşılmaktadır.<sup>46</sup> Bu aşamada Düzce mekteplerinde hocaların ihtiyaca göre başka kurumlardan karşılandığını da söylemek mümkündür.

Bunun yanında hocaların ihtiyaca göre görev yerlerinin sık sık değiştirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum uzunca bir dönem devam etmiş, özellikle muallim-i sâni görevi bölgedeki diğer okullardan karşılanmıştır. 29 Haziran 1912 tarihinde Bolu Sancağı İbtidaiye Müfettişi Ali Nihat Bey tarafından yazılan tahriratta Çilimli Rüşdiye Mektebinden Osman Nuri Efendi’nin yaşlılığından dolayı emekliye ayrılmış, bu yüzden iki seneden beri Çilimli’de eğitimin aksadığı söylenmiştir. Bu nedenden dolayı bir müddet köy rüşdiyelerinde istihdamı uygun görülen Düzce Muallim-i Evveli Mehmet Sadık Efendi’nin Çilimli’ye atanması, böylece rüşdiyede ıslahat yapması uygun görülmüştür. Onun yerine de Fransızca muallimi Rauf Efendi’nin tayin edilmesinin uygun bulunmuştur.<sup>47</sup>

Bu durum üzerine Düzce Kaymakamı Mehmet Esad Bey tarafından Bolu Mutasarrıflığına 17 Eylül 1912 tarihinde Düzce Rüşdiye Mektebi muallim-i evveliği hakkında bir yazı yazılmıştır. Yazıda, Mehmet Sadık Efendi’nin Düzce Rüşdiyesindeki görevine devam etmesi, yerine gönderilecek Rauf Efendi’nin ise Çilimli’ye tayin edilmesinin daha yerinde olacağı beyan edilmiştir.<sup>48</sup>

Öğrencilerde olduğu gibi okuldaki personelin devam durumları her üç ayda bir vilayet maarif idaresine tebliğ edilirdi. Bu durum öğretmenlerin ve diğer personelin de görevlerini aksatmalarının istenildiğini göstermektedir. 1903 senesinde ait eylül ekim kasım ayına ait öğretmenlerin devam durumunu gösteren bilgiler şöyledir.

<sup>44</sup> BOA, Ş.D., 983/27.

<sup>45</sup> BOA, MF.MKT, 559/19.

<sup>46</sup> BOA, MF.MKT, 709/4.

<sup>47</sup> BOA, MF. İBT, 404/31, Lef 11.

<sup>48</sup> BOA, MF. İBT, 404/31, Lef 11.

Tablo 2.2.1 1903 senesi Düzce Rüşdiye Personeli Devam Çizelgesi

Öğretmen ve müstahdem isimleri	Eylül Gün: 30 Cuma: 4		Teşrin-i Evvel Gün: 31 Cuma: 4		Teşrin-i Sani Gün: 30 Cuma: 5	
	Devam Günleri	Devamsızlık Günleri	Devam Günleri	Devamsızlık Günleri	Devam Günleri	Devamsızlık Günleri
Muallim-i evvel Mehmed Nazım Efendi	24	0	26	0	25	0
Muallim-i Hatt Zekeriya Kemal Efendi	8	0	8	0	8	0
Bevvab Mustafa Efendi	24	0	26	0	25	0
	<b>Aded</b>		<b>Aded</b>		<b>Aded</b>	
Dördüncü sene öğrencileri	16		16		16	
Üçüncü sene öğrenciler	18		18		18	
İkinci sene öğrencileri	21		21		20	
Birinci sene öğrencileri	50		50		50	

Eylül			Teşrin-i Evvel			Teşrin-i Sani		
Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam öğrenci	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam öğrenci	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam öğrenci
1	0	104	0	0	105	0	0	105

Kaynak: BOA, MF. İBT, 48/71, Lef 3.

Rüşdiye mektebinin personelini ve okula devam eden öğrencileri gösteren 14 Aralık 1904 tarihli üç aylık devam cetveli şu şekildeydi:

**Tablo. 2.2.2. 1904 senesi Düzce Rüşdiye Mektebi Personeli ve Öğrencileri Devam Cetveli**

Öğretmen ve müstahdem isimleri:	Eylül Gün: 30 Cuma: 4		Teşrin-i Evvel Gün: 31 Cuma: 4		Teşrin-i Sani Gün: 30 Cuma: 5	
	Devam Günleri	Devamsızlık Günleri	Devam Günleri	Devamsızlık Günleri	Devam Günleri	Devamsızlık Günleri
Mehmed Nazım Efendi	26	“	27	“	25	“
Ömer Fahreddin Efendi	26	“	27	“	25	“
Zekeriya Kemal Efendi	9	“	9	“	8	“
Bevvab Mustafa Efendi	26	“	27	“	25	“
	Aded		Aded		Aded	
Dördüncü sene	“		“		“	
Üçüncü sene	36		36		36	
İkinci sene	31		31		31	
Birinci sene	35		35		35	

Eylül			Teşrin-i Evvel			Teşrin-i Sani		
Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam Öğrenci	Mektebi terk eden Öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam Öğrenci	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam Öğrenci
0	0	102	0	0	102	0	0	102

Kaynak: MF. İBT, 128/141, Lef 3.

Bununla beraber 1907 yılında Maarif Nezareti’nin derslerin ihtiyaca göre liyakatli kişilere verilmesi için çalışmalar yaptığını söylemek mümkündür. 12 Mart 1907 tarihinde Kastamonu Vilayetinden Maarif Nezaretine yazılan bir tezkirede Düzce Rüşdiyesi hat mualliminin vefat etmesi üzerine muallim-i evvel Mehmet Nazım Efendi’nin görevini yerine getirmek için liyakatinin yetersiz olduğu böylece muallimi sâni Ömer Fahrettin Efendi’nin bu dersi verip veremeyeceği Maarif Nezaretine

sorulmuştur. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Ömer Fahrettin Efendi'nin bu dersi vermesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir.<sup>49</sup>

Düzce kaymakam vekili Hüseyin Hüsnü Bey tarafından 28 Mart 1908 tarihinde Kastamonu Mutasarrıflığına yazılan bir yazıda öğretmenlerin yetersizliği ve ders verecek kapasitede olmadıkları konusunda bir mazbata yazılmıştı. Yazılan mazbataya göre Düzce'de faaliyette bulunan ibtidaî mektebi için muallim-i evvel olarak Darümuallimin okulundan mezun ve ehliyet sahibi bir kimsenin gönderilmesi istenilmişti. Özellikle öğretmen ihtiyacının rüşkiye mektebinden karşılanmış olduğu ve burada bulunan öğretmenlerin rüşdiye müfredatına sonradan ilave edilen derslerden bihaber oldukları, bu durumun öğrencileri tedrisatta yüzüstü bıraktığı ifade edilmiştir. Muallim-i evvel olan Mehmet Nazım Efendi'nin otuz yıldır görev yaptığı ve 70 yaşında olduğu, artık emekliliğinin geldiği bu vesile ile Dersaadet muallimi mezunlarından liyakatli birisinin okula atanması istenilmiştir.<sup>50</sup>

Meclis Maarif Komisyonuna 25 Temmuz 1908 tarihinde Mehmet Nazım Efendi'nin emekliye ayrılması konusunda bir tahrirat yazılmıştır. Bu durum üzerine muallim-i evvel hakkında verilen raporda kendisinin 13 Haziran 1841 tarihinde Düzce kasabasının Üskübü nahiyesinde doğduğu ve 13 Haziran 1875 senesinde 600 kuruş maaşla Düzce Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin 1 Mart 1880 tarihinde maaşı 480 kuruşa düşürüldüğü, 21 Mart 1891 tarihinde aynı maaşla Mudurnu kasabası mekteb-i rüşdiyesine muallimi evvelliğine nakil olunduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra 5 Kasım 1891 tarihinde becayiş ile memuriyeti olan Düzce Rüşdiyesine tekrar döndüğü Maarif Meclisine bildirilmiştir. Kendisinin artık fiziken muallim-i evvel olarak görev yapamayacağı doktor raporu ile anlaşılmış ve hizmet cetvelinin incelenerek kendisinin emekliye ayrılmasına müsaade edilmesi Maarif Müdüriyetinden istenilmiştir.<sup>51</sup>

Belgeler incelendiğinde bu dönemde Mehmet Nazım Efendi'nin emekli edildiği ve yerine yeni bir muallim-i evvel atandığı anlaşılmaktadır. 7 Şubat 1910 tarihinde Kastamonu Maarif İdaresi idadi mezunlarından Ali Nihat Efendi'nin muallim-i evvelliği idarece tasdik edilmiştir.<sup>52</sup> 3 Ocak 1910 tarihinde Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından Bolu Maarif Müdürlüğüne çekilen telgrafta 29 Aralık 1909 tarihinde rüşdiye muallimliğine atanan Ali Nihad Efendi'nin hangi idadiden mezun olduğu ve Arabi ve Ulum-ı Diniyye derslerinden derecesinin yazı ile bildirilmesi istenilmiştir. Bunun üzerine verilen cevapta muallim-i evvelliğe tayini uygun görülen Ali Nihad Efendi'nin liva idadisinden mezun olduğu ve kendisinin telgrafta belirtilen dersleri vermeye vâkıf olduğu, bu yüzden memuriyetinde bir sakınca olmadığı beyan edilmiştir.<sup>53</sup> Fakat ilerleyen aşamada Ali Nihad Efendi'nin istifa ettiği anlaşılmaktadır. 9 Kasım 1910 tarihli Bolu Mutasarrıflığından Maarif Nezaretine gönderilen tahriratta Muallim Ali Nihad Efendi'nin istifası üzerine yerine 500 kuruş maaş ile Mercan İdadisinde Arabiye ve Ulum-i Diniyye dersleri veren Bolulu Mehmed Efendi'nin getirildiği kendisinin memuriyetinin icra kılındığı beyan edilmiştir.<sup>54</sup>

Bolu Maarif Müdürünün 14 Ocak 1911 tarihinde gönderdiği tahriratu ve Maarif Vekaletine gönderilen mazbatada Düzce Rüşdiyesinde görevli öğretmenlerin ve hizmetlilerin göreve başlama tarihlerini ve görevden ayrılanların öğretmenlerin gösteren cetvel şu şekildedir:

<sup>49</sup> BOA, MF.MKT, 984/23, Lef 1-2.

<sup>50</sup> BOA, MF.MKT, 1067/49, Lef 1.

<sup>51</sup> BOA, MF.MKT, 1067/49, Lef 2.

<sup>52</sup> BOA, MF. İBT, 258/31, Lef 2-6.

<sup>53</sup> BOA, MF. MKT, 1134/24.

<sup>54</sup> BOA, MF. İBT, 290/51, Lef 1-2.



Tablo 2.2.3. Düzce Rüşdiye Mektebi Öğretmenleri Görev Cetveli

Memurun İsmi	İşe Başlama Tarihi	Kendisinden Önceki Öğretmen	Kendisinden Öncekinin Ayrılış Tarihi	Maaşı (Kuruş)
Muallim-i evvel Mehmed Sadık Efendi	30 Kasım 1910	Ali Nihad Efendi	29 Eylül 1910	500
Muallim-i sâni Mehmed Tevfik Efendi	26 Aralık 1909	Ömer Fahreddin Efendi	13 Temmuz 1909	300
Hüsn-i Hatt muallimi Vasıf Efendi	19 Kasım 1910			100
Hademe Mustafa Efendi	13 Mayıs 1887			100

Kaynak: MF. İBT, 321-67, Lef 7.

### 2.3. Düzce Rüşdiye Mektebi ile ilgili Problemler

Düzce Rüşdiyesi ile ilgili problemler incelendiğinde öğrencilerin barınma sorunları, öğretmenlerin maaş problemleri, okulun taşınması ve fiziki koşulları ile ilgili birçok problem belgelere yansımaktadır. İlk olarak okul açıldıktan sonra öğrencilerin barınması ile ilgili problemler göze çarpmaktadır. 15 Haziran 1875 tarihli bir belgeye göre Çerkes muhacirlerinden Mehmet Bey imzasıyla yazılan arzuhâlde okulun açılmasından sonra uzak yerlerden gelen öğrencilerin akrabalarının yanlarında kaldıkları veyahut başka ailelerin yanına sığınmak zorunda kaldıkları bu durumun düzeltilmesi ve öğrencilerin gece konaklayacakları bir yerin tahsis edilmesi konusunda Kastamonu Vilayetine ve Bolu Maarif Komisyonu’na bir arzuhâl yazılmıştır.<sup>55</sup>

Bu dönemde öğretmen maaşlarının ödenmesi ile ilgili problemler yaşandığı anlaşılmaktadır. 27 Haziran 1888 tarihli eşraftan Hacı İbrahim Beyzade ve diğer 4 kişi tarafından Maarif Nezaretine yazılan bir mazbatada Düzce Rüşdiye Mektebi’nin 13 senedir faaliyette bulunduğu ve Rüşdiye muallimi Mehmed Nâzım Efendi’nin birçok talebe yetiştirdiği fakat uzun zamandır maaş alamadığı için yakında mektebin kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalınacağı belirtilmiştir. Söz konusu yazıda bölgedeki diğer memurların maaşlarında bir gecikme olmadığı fakat muallim maaşının gecikmesinin ahâli tarafından bir anlam verilemediği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Maarif Nezareti’nden 17 Temmuz 1888 tarihinde Kastamonu vilayetine gönderilen yazıda dokuz aydır maaş alamayan muallimin maaşının zamanında yatırılmadığı, bu durumun ahâli tarafından şikayet konusu edildiği bildirilmiştir. Bu amaçla muallimin maaşının biran önce yatırılması için vilayet idaresi uyarılmıştır.<sup>56</sup> Öğretmen maaşlarının ödenmesinde bazı problemler yaşanırken Bolu mutasarrıflığı ile rüşdiye muallimleri arasında yaşanan problemler de belgelere konu olmuştur.

Muallim-i evvel Mehmet Nazım Efendi’nin bir vesile ile Bolu mutasarrıflığı tarafından görevinden alınması üzerine Düzce ahâlisi bu durumu Maarif Nezaretine yazmış olduğu bir mazbata ile şikayet etmiş ve Bolu mutasarrıfının bu karardan vazgeçmesini istemişlerdir. 11 Mayıs 1889 tarihli mazbataya göre Mehmet Nazım Efendi’nin halk tarafından oldukça sevildiği ve takdir edildiği fakat Bolu Mutasarrıflığı’nın kendisi ile yapmış olduğu tatbikat üzerine başka bir yere tayin edildiği, yerine

<sup>55</sup> BOA, MF.MKT, 39/12.

<sup>56</sup> BOA, MF. MKT, 99/138.

başka bir muallim-i evvel atanmadan önce bu durumun durdurulması hususu, Cami-i Kebir hocası ve 44 kişi eşraf ve rüesadan başkalarının imzası ile Maarif Nezaretine arz edilmiştir.<sup>57</sup> Bu durum üzerine Dahiliye Nezaretin'den 4 Eylül 1889 tarihinde Kastamonu Vilayetine yazılan tahriratta Bolu Mutasarrıfı İsmail Bey'in Düzce Rüşdiye Mektebi muallimini usulsüz olarak azlettiği bu durumun kurallara ve usullerine aykırı olduğu bildirilmiştir. Bu hususun gerekli yerlere ve Maarif Nezaretine şikayet edilmesi dolayısıyla kendisinin uyarılması gerektiği Kastamonu Vilayeti mutasarrıflığına bildirilmiştir.<sup>58</sup>

Bâb-ı Âli'den Kastamonu Vilayetine 13 Şubat 1890 tarihinde yazılan tahriratta ise Maarif memurlarıyla muallimlerin azilleri sadece Maarif Nezaretinin uhdesinde bulunmasına rağmen Bolu Mutasarrıfı İsmail Efendi'nin muallim-i evvel Mehmet Nâzım Efendi'yi kendi başına azlettiği ve kendisine gerekli uyarıların yapılmasına rağmen muhalefette ısrar ettiği söylenmiştir. Belli bir müddet sonra mutasarrıfın muallimi göreve döndürülmesine göz yumduğunu fakat kendisine maaş ödenmesinde problem çıkardığı Mehmet Nâzım Efendi'ye ödenmesi gereken maaşın yerine atadığı muallime vermeye çalıştığı bu hususta kendisinin tekrardan uyarılması gerektiği ifade edilmiştir.<sup>59</sup> Aynı sorun Mehmet Nazım Efendi'nin emekliye ayrılması sırasında da gerçekleşmiştir. 10 Ağustos 1907 tarihinde muallim-i evvel Mehmet Nazım Efendi tarafından Şûra-yı Devlet Meclisi'ne yazılan arzuhalde kendisinin altı aydır maaşını düzenli alamadığı bunun yanında kendisinin bilgisinin dışında Bolu mutasarrıflığı tarafından başka yere tayin edilecek kendisinin yerine atanan muallimin mağdur olduğu bildirilmiştir. Aynı zamanda kendisinin emeklilik yaşının geldiği, yerine başka birinin atanması konusunda bir talepte bulunmuştur.<sup>60</sup> Görüldüğü gibi mutasarrıflığın almış olduğu kişisel bir karar büyük bir sorun yaratmış ve Mehmet Nâzım Efendi'nin akıbeti ahalinin arzuhâli ile yetkili makamlara bildirilmiştir.

Rüşdiye mektebi ile ilgili sorunlar sadece muallimlerle alakalı değildir. Belgelere göre rüşdiye için inşa olunan binanın başka bir kuruma kiraya verilmesi ve okulun öğrencilerin sağlık koşullarına uygun olmadığı gibi bazı şikayetler belgelerde belirtilmektedir. 30 Mart 1890 tarihinde Maarif Vekaleti'nden Kastamonu Vilayetine yazılan bir tahriratta Düzce kazası rüşdiye ve ibtidâi mektepleri için inşa olunan binanın bundan birkaç sene evvel Reji İdaresine kiraya verildiği Maarif Nezaretine ihbar edilmiştir. Halbuki binanın eski olmadığı ve kullanılabilir durumundan dolayı Reji İdaresine kiraya verilmesinin katiyyen uygun olamayacağı söylenmiştir. Bu amaçla Reji İdaresi'nin binadan çıkarılması ve rüşdiye heyetinin oraya nakledilmesi, eski rüşdiye mektebinin tamir edilip ibtidai için tahsis edilmesi vilayete bildirilmiştir.<sup>61</sup>

Okulun 1911 senesinde uygun olmayan bir yerde eğitim verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim 28 Mayıs 1911 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Süleyman Kani Bey tarafından Maarif Nezaretine gönderilen yazıda; Düzce Kasabasında başka münasip bir yer bulunmadığından ötürü 100 kuruş kira ile tutulmuş olan hanenin sağlıklı bir ortamının bulunmaması, ayrıca okul olarak tasarlanmamış olmasından dolayı eğitim gören talebelerin sağlıklarının bozulduğu ifade edilmektedir. Yeni bir rüşdiye binasının inşa edilmesi için 47. 701 kuruş ödeneğin lazım olduğu 12 Şubat 1911 tarihli belge ile nezarete bildirildiği ifade edilmiştir. Fakat bu durumla ilgili bir açıklama yapılmadığı, şu an inşaat mevsimi için şartların uygun olduğu ve bu ödeneğin gönderilmesinin tekrar istirham edildiği belirtilmiştir.<sup>62</sup>

Okulun durumu hakkında yeniden şikâyetle bulunulduğu görülmektedir. Düzce kasabası eşrafından Haydar Efendi 11 Ekim 1912 tarihinde Maarif Nezaretine yazmış olduğu arzuhalde 1910 Ağustosuna kadar mektebin düzgün bir şekilde çalıştığı ve muallim-i evvelinde vazifesini bilerek eğitimi aksatmadan yürüttüğü söylenmiştir. Fakat muallim-i evvelin gezici müfettiş görevine atanmasından sonra Bolu'dan bir muallimi evvel gönderildiği ve mektebi kasabanın haricinde bir yere aldıkları ifade edilmektedir. Bölgede kışların çok çetin geçtiği ve damlara kadar kar yağdığı için talebelerin bu kış mevsiminde 50 santim genişliğinde 30 metrelik bir köprüden tehlikeli bir şekilde geçerek mektebe ulaştığı, mektebe giderken birkaç küçük çocuğun dereye düştüğü ve bu durumun kaymakamlığa bildirilmesine rağmen hiçbir netice alınamadığı ifade edilmektedir. 1911 Haziran ayından beri ise mektep mahallinin sahibi hanesine kendisi oturduğu için rüştiye mektebi öğrencileri

<sup>57</sup> BOA, MF.İBT, 23/97.

<sup>58</sup> BOA, DH.MKT, 1654-1.

<sup>59</sup> BOA, MF.MKT, 115/30.

<sup>60</sup> BOA, MF.MKT, 1067/49, Lef 2.

<sup>61</sup> BOA, MF.MKT, 116/170.

<sup>62</sup> BOA, MF.MKT, 329/2, Lef 2.

okulsuz kalmış ve kaymakamlık tarafından adı han olan altı kahve üstünde odası olan mahalle mektebi tesis edilmiş ise de iki odanın birisi muallim odası diğeri ise ancak 10 çocuğun sığabileceği bir yer ayarlanmıştır. Rüşdiyenin talebe mevcudu 40-50 olduğu bildirilmiş, bu nedenle ayarlanan bu yerin eğitime elverişli olmadığı belirtilmiştir. Haydar Efendi, 800-900 haneli bir kasabada niçin mekteb için elverişli bir ortamın ayarlanmadığını ve Düzce evlatlarına münasip bir mektebin ayarlanması hususunda Maarif Nezaretince emir verilmesini gerektiğini bildirmiştir.<sup>63</sup>

Bolu Maarif Müdürü Mehmet Efendi tarafından 10 Aralık 1911 tarihinde Maarif Nezaretine gönderilen raporda ise 22 Ekim 1911 tarihli emirnamede belirtildiği üzere Düzce rüşdiye binası durumu ile ilgili hususun derhal araştırıldığı ve binanın sıhhat konusunda yetersiz olduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca 100 kuruş kira ile başka yerde bir binanın tutulmasının mümkün olmadığından dolayı kira için 200 kuruş ödenek ayrılmasının kaza idaresi meclisine sunulduğunun, bu husustaki asıl müsaadenin nezarete bağlı olduğu vurgulanmıştır.<sup>64</sup> Bu durumun devamı olarak Bolu Tedrisat-ı İbtidaiye İdaresine yazılan yazıda her tarafta ahâlinin ianeleriyle ayrıca maarif müdür ve müfettişleri tarafından yapılan himmetlerle okulların inşa edildiği söylenmiş, bunun dışında kira ile tutulan ve hali hazırda mektep için elverişli olmayan mahallerde öğrencinin tahliyesinin mümkün olup olmadığı sorulmuştur. Ayrıca bu gibi durumlarda hükümetçe bir yardım yapılıp yapılamayacağı aynı zamanda mahallince yapılacak bir teşebbüsün ne derece verimli olacağına Maarif Müdüriyetine sorulması kararlaştırılmıştır.<sup>65</sup> Bu durum üzerine Maarif-i Umumiye Nezareti kalemi tarafından 4 Ocak 1912 tarihli Bolu Sancağı Maarif Müdüriyetine gönderilen tahriratta ise bu durumun görüşüldüğü ve öğrencinin durumunun düzeltilmesi için kira giderlerinin ianeler ile karşılanmasının uygun olacağı söylenmiştir.<sup>66</sup>

Mektebin şehrin dışında bir yere taşınması 1913 senesinde ahâlinin şikayetlerine konu olmuştur. 5 Mart 1913 tarihinde Maarif Umûmî Nezaretine Bolu vilayetinden gönderilen bir mazbataya göre Düzce Mekteb-i Rüşdiyesi, Taşzade Mehmet Bey’in hanesinden şehre uzak bir konumda bulunan Sahtiyancı Ahmet Bey’in evine taşınmış, bu durum ahâlinin şikayetlerine sebep olmuştur. Bunun sonucunda Bolu Mutasarrıflığı mektebin şehre uzak bir yere taşınmasının sebeplerini üzerinde durulmuştur. Mektepteki öğrenci sayısının fazlalığı, Taşzade Mehmet Bey’in hanesinin yetersiz olacağı, aynı zamanda mektebin sıhhi koşullarının uygun olmamasından dolayı şehrin yakınında bulunan Sahtiyancı Ahmet Efendi’nin hanesine taşınması Kaza Meclis İdaresi ve Maarif Komisyonu’nun onayıyla kabul edilmiştir.<sup>67</sup> 1913 yılından itibaren rüşdiye mektebinin şehrin dışına taşındığı, zamanla öğrencilerin ibtidâi mektebine devam ettikleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber kaza rüşdiyeleri lağvedilerek bunların yerine köylerde 69 ibtidâi mektebinin kurulması karar altına alınmıştır.<sup>68</sup>

Bolu Sancağı Salnâmesine göre 1916 yılında kaza dahilinde ikisi merkez kazada, biri Akçaşehir merkezde olmak üzere 6 dershaneli 3, 4 dershaneli 1, üçer dershaneli 16, toplamda 20 adet ibtidâi mektebinin varlığından bahsedilmektedir. Bu aşamada rüşdiye mektebinin tasfiye edilip ibtidâi mektebinin bünyesine dahil edildiği düşünülmektedir.<sup>69</sup>

<sup>63</sup> BOA, MF. İBT, 355/69, Lef 1.

<sup>64</sup> BOA, MF. İBT, 355/69, Lef 3.

<sup>65</sup> BOA, MF. İBT, 355/69, Lef 3.

<sup>66</sup> BOA, MF. İBT, 355/69, Lef 4.

<sup>67</sup> BOA, MF. İBT, 415/66, Lef 5-6.

<sup>68</sup> BOA, Dahiliye İdare (DH. İD), 201/1, 04.10.1331 (6.09.1913), Lef 3.

<sup>69</sup> Birgören, 2008, 208.

## Sonuç

Tanzimat ile modern eğitim kurumu olarak rüşdiyelerin açılması eğitim-öğretim faaliyetlerini tüm Osmanlı vatandaşlarına yaymak, ayrıca devletin yetişmiş eleman ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Kastamonu vilayetine bağlı Düzce kazasında rüşdiye mektebinin açılması 1875 sonrasında gerçekleşmiştir. Okul yörede yaşayan halkın bağış ve yardımlarıyla faaliyete geçmiştir. Okul açıldıktan sonra Maarif Müdürlüğü tarafından diğer okullarda olduğu gibi ihtiyaçları karşılanmış ve bunun yanında öğretmen atamaları rüşdiyeler için belirlenen standartlar uyarınca yapılmıştır. Arşiv kayıtları ve salnâmeler incelendiğinde öğretmenlerin uzun zaman rüşdiye mektebinde hizmet verdikleri, bunun yanında talebe sayısında inişli çıkışlı bir seyir izlendiğini söylemek mümkündür. Öğrenci sayısının ilk etapta tam bir istikrara kavuşamaması eğitimin halk nezdinde kolay kabul edilmediği şeklinde yorumlanabilir. Bunun yanında yüzyılın sonuna doğru öğrenci sayısının artış göstermesi ve Düzce halkının okul ile ilgili problemleri Maarif Nezaretine bildirmesi eğitim konusunda bilincin arttığını gösterir.

Kayıtlar incelendiğinde en önemli sorunların genelde öğretmenlerin başka yerlere tayin edilmesi, öğrencilerin kalacak yer problemleri veya okuldaki sıhhi koşulların yetersizliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum maarif hizmetlerinin istenildiği gibi yürütülemediği sonucunu çıkarsa da büyük Osmanlı coğrafyasında her bir okulun bütün eksiklerinin karşılanmasının mümkün olmadığı da dikkate alınmalıdır. Ayrıca okulun giderlerinin yerel maarif idaresince ve halkın yardımları sayesinde karşılanması bu eksikliklerin giderilmesini geciktirmiştir. Fakat devlet her ne kadar eksikler olsa da mümkün olduğunca diğer vilayet ve kazalarda olduğu gibi Düzce’de eğitim faaliyetlerinin aksamasını önlemek için mücadele etmiş, aynı zamanda başka okullar açılmasını sağlayarak eğitimi kamusal alanda yaygınlaştırmıştır. Düzce’nin kazalarında, ilerleyen yıllarda açılan rüşdiyeler ve diğer okullar devletin bu aşamadaki çabalarını göstermektedir. Bunun yanında derslerin sayısında ve niteliğindeki artış olmuştur. Verilen derslere bakıldığında özellikle lisan derslerinin artması eğitimin geleneksel düzeyden ayrıldığı ve daha nitelikli bireyler yetiştirmek için çaba sarf edildiği söylenebilir. Ayrıca Maarif Nezareti’nin, yapılan sınavların cetvellerini, öğrencilerin ve öğretmenlerin devam durumunu dikkatle takip etmesi eğitim sistemine disiplin getirildiğini göstermektedir.

## **Kaynakça**

### **Arşiv Belgeleri**

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

İrade-i Dahiliye (İ. DH).

Dahiliye İdare (DH.İD).

Dahiliye Mektubî Kalemi (DH.MKT).

Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF. MKT.).

Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidâîye Kalemi (MF. İBT.).

Şura-yı Devlet (Ş.D.).

### **Salnâmeler**

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye: 1321/1903.

Kastamonu Vilayet Salnâmesi, 1291/1874; 1292/1875; 1293/1876; 1294/1877; 1295/1878; 1297/1880; 1298/1881; 1299/1882; 1306/1889; 1310/1892; 1311 /1893; 1317/1899; 1321/1903.

### **Araştırma ve İnceleme Eserleri**

Akyüz, Y. (2015). Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S. 2015. Ankara: Pegem.

Aynî, M. A. (1995). Darü'l-Fünûn Tarihi. Yayına Hazırlayan: Metin Hasırcı. İstanbul: Pınar.

Berkes, N. (2002). Türkiye’de Çağdaşlaşma. Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş. İstanbul: Yapı Kredi.

Birgören, H. (2008). Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi 1334/1916. Bolu: Bolu Belediyesi Bolu Araştırma Merkezi.

Ergin, O. Nuri. (1977). Türkiye Maarif Tarihi III. İstanbul: Eser.

Erdoğan, A. T. (1995). Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilim Dalı (Basılmamış Y. Lisans Tezi).

Geslot, J., C. (2009). Victor Duruy: Historien et Ministre (1881-1894). Vol 1160. Lille: Presses Univ. Septentrion.

Gündüz, M. (2013). Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler. Ankara: Doğu-Batı.

Karpat, K. H. (2014). Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, kurumsal Değişim ve Nüfus, Çev: Ceren Eritez. İstanbul: Timaş.

Kütükoğlu, M. (2000) XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Koçer, H.A. (1970). Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi: 1773-1923, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Kodaman, B. (1988). Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi. Ankara: TTK.

Kodaman, B., Sağlam, A. (1992). Tanzimat Devri Eğitim Sistemi. 150. Yılında Tanzimat. Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: TTK.

Lewis, B. (1993). Modern Türkiye’nin Kuruluşu (5. Basım). Ankara: TTK.

Önal, G. (2011). Osmanlı Devleti Kastamonu Vilâyeti Salnâmelerinde Bolu Sancağı C.II. (15-21). Bolu: Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi.

Örenç, A. F. (2021). Silvan Rüşdiye Mektebi ve Tedrisatı. Sultanlar Şehri Silvan: Eğitim, Kültür, Medeniyet. Ed. O. Bozan- M. Saylık- İ. Tavukçu-B. Kazan. 1-34. Ankara: Sonçağ.

- Öztürk, C. (2008). Rüşdiye. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA). 35/300-303. İstanbul: TDV. <https://islamansiklopedisi.org.tr/rusdiye>.
- Öztürk, Cemil. (1993). Dârümuallimîn. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA). 8/ 551-552. İstanbul: TDV. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulmuallimin>.
- Pakalın, M.Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Shaw, S. J., Shaw, E. K. (2017). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. C.II. Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975 (4. Basım). İstanbul: E.
- Théry, A. F. (1858). Histoire de l'éducation en France, des cinquièmes siècles jusqu'à nos jours. C.1. Paris : Dezorbry, E. Magdeleine & Cie.
- Tekeli, İ. (2011). Türkiye İçin Eğitim Yazıları. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü. Ankara: TTK.
- Unat, F. R. (1964). Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Ünal, U. (2008). II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907) Programlar, Ders İçerikleri, İstatistikler. Ankara: Gazi.



1. Ekler

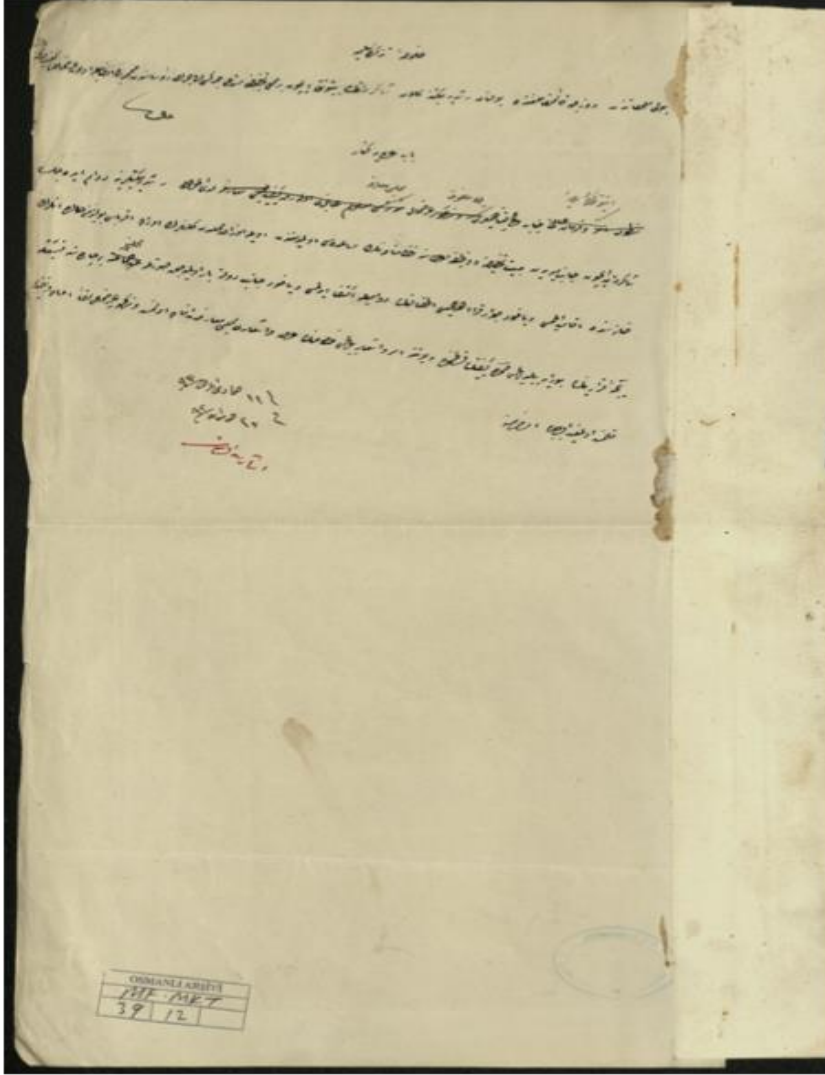
Ek-1. Düzce Rüşdiyesi Öğrencileri İmtihan Cetveli

The image shows a historical document from the Düzce Rüşdiye Mektebi (1874-1913). The top part of the document features a table with columns for student names and various subjects. The table is titled "Düzce Rüşdiyesi Öğrencileri İmtihan Cetveli" (Examination Table of Düzce Rüşdiye Mektebi Students). The table has 10 columns and 15 rows. The columns are labeled: "Adı Soyadı" (Name and Surname), "Okul No" (School Number), "Okul" (School), "Okul No" (School Number), "Okul" (School), "Okul No" (School Number), "Okul" (School), "Okul No" (School Number), "Okul" (School), and "Okul No" (School Number). The rows contain the names of students and their scores in various subjects. Below the table, there are handwritten notes in Ottoman Turkish, including the names of the school's officials and the date of the examination. There are also several circular official stamps, some of which are blue and some are purple. The document is dated 1300 (1883) and 1301 (1884).

Adı Soyadı	Okul No	Okul	Okul No	Okul	Okul No	Okul	Okul No	Okul	Okul No
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

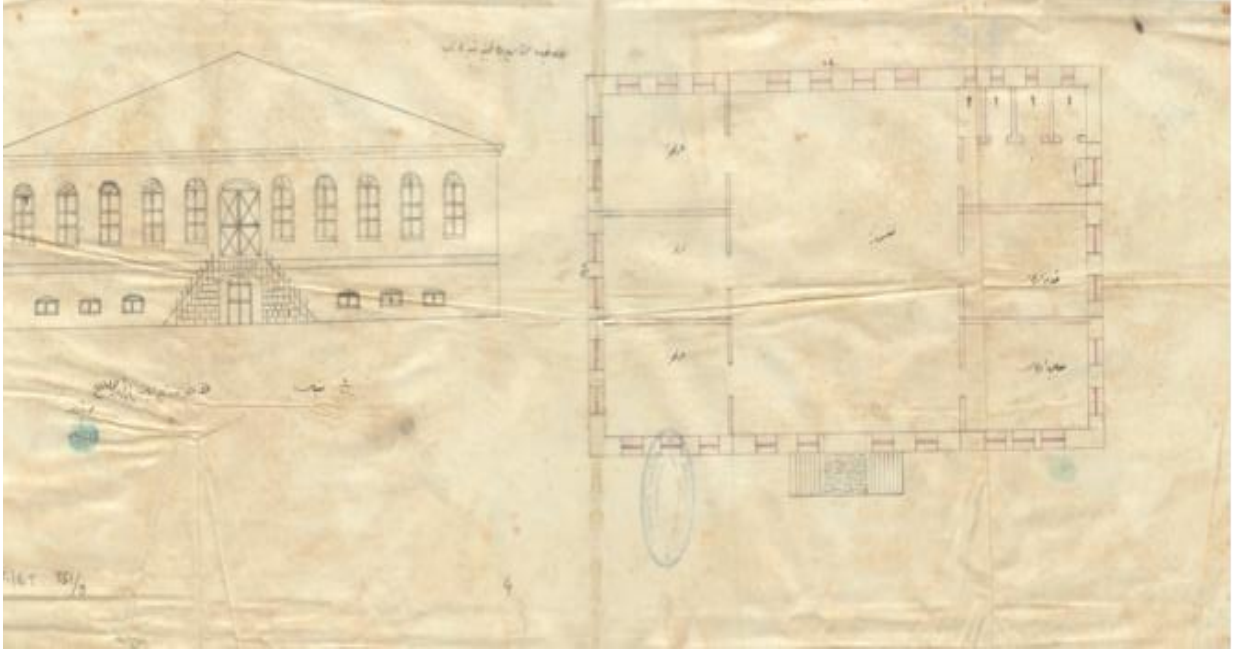
Kaynak: BOA, MF. İBT, 383-36, Lef 1-3.

**Ek-2.** Çerkez Muhacirleri Reisi Mehmet Bey'in Rüштиye Mektebinde okuyan talebelerin barınması için yer talebi



Kaynak: BOA, MF.MKT, 39/12.

Ek-3. Maarif Nezaretince Düzenlenen Düzce Rüşdiyesi Mektep Planı



Kaynak: BOA, MF. İBT, 351/9, Lef, 4.